

УДК 711.3

**ФОРМУВАННЯ ЗАБУДОВИ ТА ЕЛЕМЕНТІВ ЗОВНІШНЬОГО
БЛАГОУСТРОЮ ГРОМАДСЬКИХ ЦЕНТРІВ МАЛИХ МІСТ
УКРАЇНИ**

*М. Ванік, Я. Фамуляк, О. Гнатюк, к. т. н.
Львівський національний аграрний університет*

Ключові слова: об'ємно-просторова композиція, зовнішній благоустрій, ступінь урбанізації, ландшафтні характеристики, регіональна спрямованість, історико-етнографічне зонування, архітектурно-будівельне зонування.

Розглядаються питання використання принципів та прийомів ландшафтної архітектури для формування об'ємно-просторової композиції забудови і розміщення елементів зовнішнього благоустрою громадських центрів малих міст України. Розкриваються регіональні особливості у розміщенні і композиції зовнішнього благоустрою, обґрунтовуються нові форми комплексності в проектуванні з урахуванням сучасних архітектурних вимог і ступеня урбанізації.

Постановка проблеми. Громадський центр, його розміщення на території поселення, планувальна організація, склад об'єктів, зовнішній благоустрій, композиційне рішення мають відповідати комплексу вимог – соціальних, функціональних, містобудівельних, естетичних, економічних.

Корінна перебудова сільськогосподарського виробництва, реформування мережі населених місць, покращання умов проживання в них вимагають нового формування архітектури, яка відповідала б характеру соціальних перемін [1]. Багаторічне теоретичне і практичне опрацювання проблеми формування об'ємно-просторової композиції забудови і зовнішнього благоустрою громадських центрів малих міст на спеціалізованих кафедрах факультету будівництва та архітектури Львівського національного аграрного університету дозволило встановити основні закономірності й методи обліку у використанні мікрорегіональних чинників для формоутворення елементів забудови і зовнішнього благоустрою в сучасному «регіональному» стилі [4].

Невід'ємною складовою перебудови малих міст є створення для їх жителів естетичного комфортного життєвого середовища [2]. Певною мірою цьому сприяє вирішення питань зовнішнього благоустрою населених пунктів, яке слід здійснювати з врахуванням існуючого ландшафту та навколишньої забудови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні напрацювання в площині формування забудови і зовнішнього благоустрою громадських центрів малих міст України активізувалися в період соціальних перетворень і сьогодні доволі широко обговорюються в науковій літературі та містобудівному проектуванні. Цю проблематику, зокрема, висвітлено у працях провідних українських учених: І. Фоміна, М. Габреля, О. Боднара, Б. Посацького, Ю. Криворучка, Н. Касіної, С. Соколова, Б. Маханька та ін..

Поліпшенню архітектурно-художнього рівня забудови та зовнішнього благоустрою міст і сіл України значною мірою сприяли розробки інституту Укрндіпроцивільсільбуд, факультету будівництва та архітектури ЛНАУ.

Постановка завдання. Громадський центр – це сплановане і просторово організоване середовище – поєднання громадських будівель, просторів та елементів благоустрою [1]. На формування системи забудови і зовнішнього благоустрою громадського центру малих міст (містечка і селища міського типу) України впливає низка чинників: соціально-економічних, природно-кліматичних, містобудівельних, історико-етнографічних, композиційних, технологічних, санітарно-гігієнічних й матеріально-технічних.

Системність полягає у врахуванні взаємодії цих чинників з використанням матеріалів районного планування, схем розселення, з розробкою схем мікрорегіонального зонування району або області. Ця методика об'єднує природно-кліматичне, архітектурно-будівельне та історико-етнографічне зонування з урахуванням впливу підзон підвищеного, середнього й низького ступенів урбанізації та ландшафтно-містобудівельного аналізу території міста і його громадського центру [4].

Соціально-економічні чинники визначають об'єми й етапи зовнішнього благоустрою, ступінь капітальності елементів відповідно до планів соціально-економічного розвитку і капітального будівництва господарських підприємств на перспективу.

Суттєвий вплив на систему зовнішнього благоустрою справляють: рельєф, озеленення та обводнення території, температурно-вологісний режим, наявність місцевих будівельних матеріалів.

З урахуванням цих чинників необхідно формувати мету та завдання проектування забудови громадських центрів малих міст.

Мета нашого дослідження – визначити і проаналізувати основні чинники, які впливають на створення забудови і зовнішнього благоустрою громадського центру, реалізацію цілісного і високоякісного архітектурного середовища українських містечок, що відповідає сучасним потребам динамічного суспільного розвитку та водночас репрезентує і зберігає

регіональні й національні особливості в їх індивідуальності.

Виклад основного матеріалу. Для створення громадського центру поселення необхідно виконати низку завдань: доцільність розміщення в архітектурно-планувальній структурі населеного місця; підбір будівель, які формують забудову центру і за своєю структурою й місткістю відповідають потребам жителів; формування архітектурно-планувальної структури громадського центру; пошук композиційного рішення, яке різнить гармонією і виразністю силуету тощо.

Розробці заходів із зовнішнього благоустрою повинно передувати ландшафтне зонування території, яке відображає наявність ділянок збереженого природного (зелені масиви, водойми, заплава ріки, пляжі, луки, яри, низини) та антропогенного ландшафту (зона забудови, виробничий комплекс, автомагістралі), основні видові точки та орієнтири, особливо цінні ландшафтні утворення [2].

Чинник, який визначає місцезположення громадського центру – сприятливі природні умови місцевості: природний зелений масив (ліс, гай), водна поверхня (ріка, став, озеро), особливості рельєфу (височина, терасовий схил та ін.). Як правило, архітектурно-планувальна структура центру тісно пов'язана з особливостями ландшафту і клімату. Розмаїтість природно-кліматичних умов України зумовлює низку планувальних прийомів організації центрів.

Розміщення громадських центрів на ландшафтах першої категорії (Південний берег Криму, Карпати, Прикарпаття, Закарпаття тощо), які володіють декоративно-пластичним рельєфом, мальовничими водними ділянками, крупними і різновидними зеленими насадженнями, дає змогу отримати значущий естетичний ефект у композиції. Створюється вільна схема планування громадського центра з розвинутим сквером, садом, парком, водоймищем або річкою з набережною [4].

У містечках із великою площею центру, органічно вписуються в ландшафт громадські комплекси, що мають асиметричну побудову об'ємів з домінантою типу башта.

У зовнішньому благоустрої скорочується кількість декоративних і малих форм, їх роль відіграють природні акценти, але зростає кількість елементів організації рельєфу і водоймищ.

У гірських і передгірських зонах (Крим, Карпати, Прикарпаття) влаштовують тераси з підпорними і парпетними стінами, пандусами й сходами, декоративним оформленням джерел і водоспадів, водяних каскадів. Біля річок і ярів необхідне значне укріплення берегів і відкосів. За складного рельєфу вартість благоустрою значно зростає.

На ландшафтах другої категорії (Полісся, Лісостеп, Центральний

Степ, Степ) зі середніми архітектурно-естетичними якостями, маловиразним рельєфом, випадково розміщеними або загущеними групами дерев і кущів, одноманітним нарисом рік і водоймищ кількість штучних елементів рельєфу, декоративних і малих архітектурних форм збільшується, переважають мостіння (брукування) і покриття. Цей достатньо розповсюджений вид ландшафту, зручний для організації громадського центру лінійного типу [4].

На ландшафтах третьої категорії (Південний Степ) з низькими архітектурно-естетичними якостями з невиразним рельєфом, з незначною або відсутньою рослинністю, забрудненими або відсутніми акваторіями, затрати на благоустрій суттєво зростають. У цьому разі потрібна реконструкція рельєфу, спорудження або розчистка водоймищ, додаткові роботи з озеленення, збільшення кількості декоративних і малих форм, твердого покриття.

На ландшафтах четвертої категорії, потребує повного перетворення середовища (промислові райони з великим відвалом породи, кар'єрами, сильно забрудненими ґрунтами і водоймищами, заболоченими територіями) вартість благоустрою різко зростає за рахунок реконструкції рельєфу, нових ґрунтів і насаджень, великого числа декоративних і малих форм [4]. В окремих випадках тут доцільно створювати громадські центри типу «стилобат», повністю на штучній платформі зі штучними елементами рельєфу і благоустрою.

Вплив температурно-вологісного режиму (температури, опадів, інсоляції, вітрів) змушує до розширення номенклатури елементів за рахунок низки захисних пристроїв, зволожуючого обладнання тощо.

У зонах високої інсоляції, низької вологості (Південний Степ, Крим) слід влаштовувати тіньові навіси, альтанки, перголи, трельяжі з вертикальним озелененням і водночас добрим провітрюванням.

Використання місцевих будівельних матеріалів можна рекомендувати для всіх районів низького і середнього ступенів урбанізації, для зон збереження етнічних груп, історико-етнографічних і архітектурних традицій, пам'яток архітектури і матеріальної культури (Карпати, Прикарпаття, Закарпаття, Західне Полісся, Поділля, Правобережна Наддніпрянщина). Наявність у зоні запасів природних будівельних матеріалів (камінь, галька, цегляно-черепичні глини, крейда, барвники, дерево) визначають їх використання у зовнішньому благоустрої через застосування традиційних прийомів оздоблень [4].

Містобудівельна ситуація щодо категорії ландшафту, архітектурно-планувальної структури міста, типу громадського центру і його забудови (лінійний, вулиця-бульвар, тупиковий, на перехресті, кутовий, острівний,

наскрізний, розчленований, садово-парковий, замкнуто-пішохідний тощо) визначає об'ємно-планувальну композицію системи зовнішнього благоустрою [4]. Розміщення елементів пов'язано зі співвідношенням і конфігурацією частин території містечка.

На території громадського центру мають бути простір для проведення урочистих масових заходів, впорядковані пішохідні й транспортні зв'язки між ділянками житлових і громадських будинків, майданчики для чекання й короткочасного відпочинку; створені умови для огляду архітектурного ансамблю центру [2]. Малі архітектурні форми, які застосовують у благоустрої громадського центру, разом із забудовою складають цілісний архітектурно-художній ансамбль, в якому монументально-декоративні елементи (пам'ятник, меморіал, монумент, арка тощо) можуть стати композиційним центром, який формує простір площі.

На сучасному етапі перебудови економіки, крім функціональної специфіки, в реконструкції центрів малих міст набирає силу значення відображення регіональних соціально-побутових і архітектурно-художніх традицій в об'ємно-просторовій композиції ансамблів площ і бульварів, проектуванні будівель громадських центрів [3]. Повинні бути вирішені питання підвищення художньої виразності забудови і зовнішнього благоустрою громадських центрів, комфортабельності, багатофункціональності та універсальності будівель за рахунок розширення їх номенклатури, складу приміщень, художнього оформлення інтер'єрів, підвищення якості технологічного обладнання.

Архітектурний вид сучасних міст, селищ і сіл багато в чому залежить від зовнішнього благоустрою [6], застосування малих архітектурних форм. На часі необхідність створити в проектних організаціях комплексні майстерні або відділи ландшафтного і зовнішнього благоустрою сіл, що об'єднують спеціалістів в галузі ландшафтно-архітектури, озеленення і монументально-декоративного оформлення, які спроможні розробляти індивідуальні й типові рішення, альбоми з максимальним врахуванням регіональних особливостей.

Використання регіональних традицій в архітектурі – складний творчий процес [5], оскільки нове рішення повинно синтезувати традиції з новими концепціями в організації функції, співвідношення об'єму і декору, ритмічного і пропорційного ряду. Не механічне копіювання традиційних форм і перенесення декору, а свідоме використання глибоких і самобутніх принципів народного зодчества в новому масштабі, нових будівельних матеріалах, новому об'ємно-просторовому середовищі. Українському народному зодчеству притаманна дивовижна мальовничість планування і забудови за рахунок правильного використання рельєфу, орієнтації,

озеленення, застосування вертикальних акцентів, динамічність і розмаїтість силуету, вмiле поєднання основних і другорядних елементів у композиції громадських центрів малих міст, органічне поєднання об'єму будівлі і елементів зовнішнього благоустрою – огорожень, брам із хвіртками, містків, сходів, гармонійне поєднання чистої площини стін з вікнами і входами, загалом між об'ємом і декором.

Висновки. Усі заходи зовнішнього благоустрою належать планувати з урахуванням матеріально-технічної бази, вимог щодо охорони природи, збереження ландшафту місцевості та екологічної рівноваги, їх тваринного й рослинного світу.

Конструктивне та архітектурно-художнє вирішення малих архітектурних форм має бути раціональним, економічним, функціонально обґрунтованим; відповідати сучасним архітектурно-художнім та естетичним вимогам, масштабу й стилю архітектури навколишньої забудови, принципу колірного контрасту чи гармонії; враховувати наявність місцевих будівельних матеріалів і народних художніх традицій та архітектурних прийомів, які склалися в певній місцевості.

Рекомендуємо таку спрямованість рішення системи і елементів зовнішнього благоустрою залежно від ступеня урбанізації:

- для зон підвищеної урбанізації в масовому благоустрої належить орієнтуватися на застосування збірних і варіабельних елементів із залізобетону, армоцементу, металу, пластику, скла тощо;
- для зон середньої урбанізації – поєднання сучасних традиційних прийомів, застосування місцевих будівельних матеріалів, поєднання з залізобетоном і металом;
- для зон низької урбанізації – застосування традиційних моделей вирішення і оформлення малих архітектурних форм, використання місцевих будівельних матеріалів і традиційних методів їх оздоблення.

Застосування рекомендацій в практиці проектування дає суттєвий технологічний, архітектурно-художній та економічний ефект в процесі перетворення малих міст України, створення оптимального організованого архітектурно-просторового середовища для праці, побуту і відпочинку населення.

Бібліографічний список

1. Маханько Б. А. Архитектурно-планировочная структура общественных центров сельских поселков / Б. А. Маханько, С. Б. Моисеева, А. С. Плотникова. – М. : Стройиздат, 1982. – 109 с
2. Благоустрій сільських населених пунктів / [Н. М. Кассіна, І. Л. Дабаган, С. М. Соколов та ін.] – К.: Будівельник, 1984. – 72 с.
3. Соколова Л. С. Особенности организации сельских общественных центров западных областей УССР / Л. С. Соколова, С. М. Соколов // Архитектура, строительство,

планировка и благоустройство сельских населенных мест западных областей УССР и Молдавской ССР : тр. / Львов. с.-х. ин-т». – 1980. – Т. 90. – С. 28-33.

4. Соколов С. М. Микрорегиональные факторы в формировании застройки и внешнего благоустройства общественных центров села / С. М. Соколов // Повышение эффективности строительства и архитектурно-планировочной организации сел в западном регионе УССР : сб. науч. тр. / Львов. с.-х. ин-т. – 1988. – С. 46-54.

5. Соколов С. М. Региональные особенности в размещении и композиции элементов внешнего благоустройства / С. М. Соколов // Новое в планировке, строительстве и архитектуре села : науч. труды. – 1974. – Т. 52. – С. 80-92.

6. Боднар О. Я. Повышение качества типовых решений внешнего благоустройства сел / О. Я. Боднар, М. И. Ваник // Архитектура, планировка и благоустройство сельских населенных мест : науч. труды Львов. с.-х. ин-та. – 1976. – Т. 69. – С.41-45.

Ваник М., Фамуляк Я., Гнатюк А. Формирование застройки и элементов внешнего благоустройства общественных центров малых городов Украины

Рассматриваются вопросы использования принципов и приемов ландшафтной архитектуры при формировании объемно-пространственной композиции застройки и размещения элементов внешнего благоустройства общественных центров малых городов Украины. Раскрываются региональные особенности в размещении и композиции внешнего благоустройства, обосновываются новые формы комплексности в проектировании с учетом современных архитектурных требований и степени урбанизации.

Ключевые слова: объемно-пространственная композиция, внешнее благоустройство, степень урбанизации, ландшафтные характеристики, региональная направленность, историко-этнографическое зонирование, архитектурно-строительное зонирование.

Vanik M., Famulyak Ya., Gnatyuk O. Building and element forming in the outside improvement of public centres in small towns Ukraine

Questions about using principles and methods of landscape architecture with three-dimensional and spatial composition forming of building and placing of outside improvement elements of public centres in the small towns are analysed. Region features in the placing and outside improvement composition are exposed. New forms of complexing in the projecting with taking modern architectural demands and degree of urbanization into account are substantiated.

Key words: three-dimensional and spatial composition, outside improvement, degree of urbanization, landscape characteristics, region direction, architectural and building zones, historic and ethnography zones.